

Høvåg Museums - og Historielag

1957 - 2007

Jubileumsskrift

Småskrift nr. 12

ISSN: 1500-9998

Ansvarlig utgiver:
Høvåg Museums- og Historielag

Red. komite:
Lars Petter Østeby
Sigrun Kjøstvedt
Jørgen Ording

Forside på omslag:
Museet på Vesterhus. Foto: Torvald Slettebø

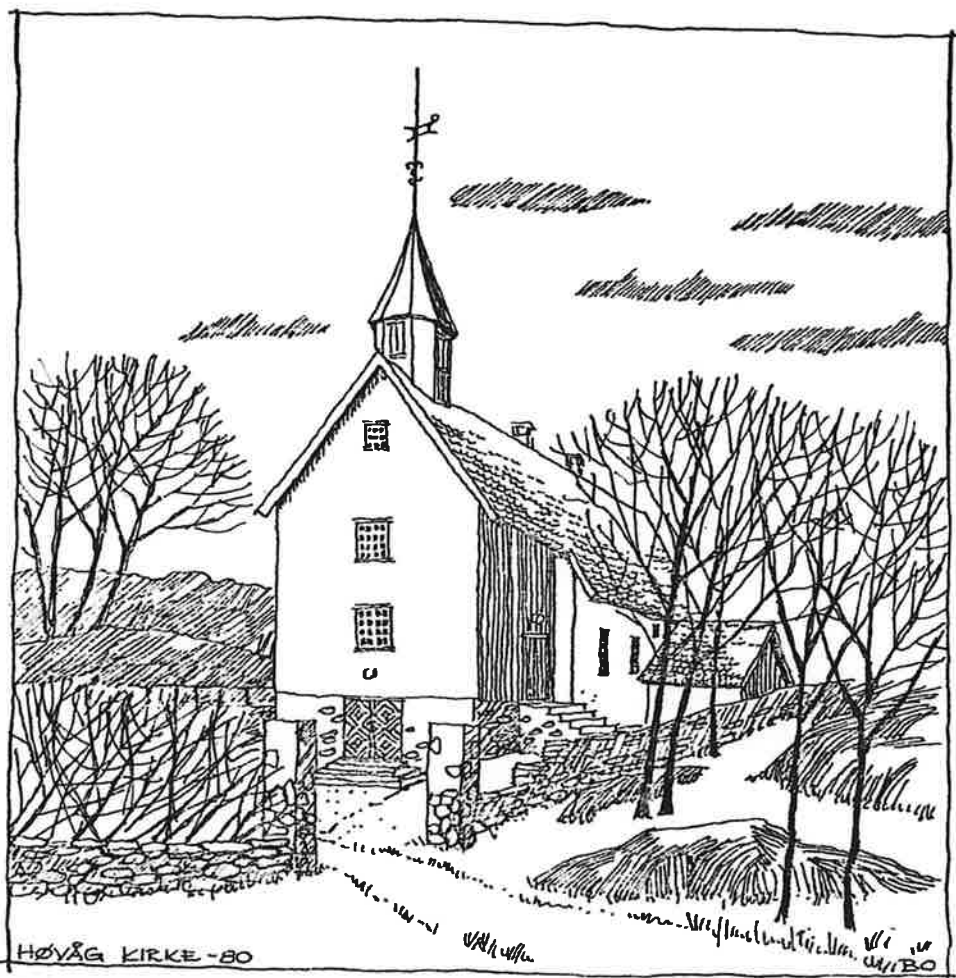
Bakside på omslag:
Interiør fra Isefjær Mølle. Foto: Helges Studio

Opplag: 500

Grafisk produksjon:
Terjes Trykkeri as Lillesand
Papir: Omslag 250g Multiart silk. Innmat 130g G-print
Skrifttype: Times New Roman

Innhold

	Side
Lokalhistoriens betydning	5
Hilsen fra Lillesand kommune	8
Hilsen fra Lillesand By- og Sjøfartsmuseum	9
Stiftelsen av laget, oppgaver og utvikling	10
Bygningene	19
Skrifter fra Høvågs historie	29

Høvåg Kirke, den eneste registrerte middelalderbygning i Høvåg

Lokalhistoriens betydning

Kunnskap om vår egen historie er nøkkelen til å forstå samtiden og den beste måten å forberede fremtiden på. Lokalhistorien er ikke alltid verdenshistorie, men dypest sett en liten bit av den. En del av vår egen fortid i Høvåg har vært gjenstand for høytidelig forskning av arkeologer, noe av andre profesjonelle historikere, men mesteparten av det vi har gjort og driver med idag er av våre egne. Vi er alminnelige mennesker med interesse for vår hjembygd, opptatt av hvordan det har vært her og hvordan våre etterkommere skal få det.

Lokalhistorie er innsamling av stoff og bevaring av kulturer som vi er redde for skal gå til grunne. Som regel kommer vi for sent – de vi gjerne skulle ha snakket med er allerede gått bort! Vi kan dele inn lokalhistorien i tre kapitler:

Menneskets strev for det daglige brød: oppvekst og læring, arbeid og åndelige sysler. Næringslivet var knyttet både til sjøen og jorda.

Materielle minner fra fortiden: Fornminner, menneskeskapte anlegg og bygninger. Sjømerker, brygger og veier, hus og hytter er stadig synlige bevis.

Naturen: Fra ytterste kyst, kulturlandskapet og skogen, til åser og heier. Disse kapitlene glir ofte umerkelig over i hverandre.

Høvåg forble i tusener av år i et slags "status quo". Arkeologene har gjort funn fra eldre og yngre steinalder. Systematiske utgravinger har vært foretatt på Hæstad og Randvig. Fra folkevandringstiden har vi "Borråsen" (eg. Borgåsen) innenfor Kvivig. Alle gravrøysene er synlige minner fra tiden før og under vikingtiden.

Var det et hov på Høvåg? "Hovet ved Vågen"?? I alle fall var det vanlig å bygge en kirke der det sto et hov, "Kvitekrists seier over hedenskapet". Kirken vår er reist omkring 1150 og er Høvågs eldste bygning. Alle disse kulturminnene er automatisk fredet ved norsk lov.

Hva med å frede naturen? Den er jo mye eldre enn menneskeskapte bygg! Nei, det lar seg ikke gjøre når vi skal leve et pulserende liv under stadig fornyelse. Hvor mange forandringer skal naturen og vi tåle? Skal vi være konservative eller progressive? Når kom de store inngrepene? I krigstid eller fredstid?

Var der og veter dekket hele norskekysten, og vaktmannskap skulle varsle om ufred. I Høvåg har vi Røynevarden og Hæstadveden. På Ulvøya ligger "Kanonbåtsbrygga" fra Napoleonskrigen. Noen få minnesteiner reist av nøytralitetsvaktene under 1. verdenskrig finnes ennå. Langt flere synlige merker har vi fra 2. verdenskrig, bl.a. i Ulvøysund med Kroksund, nesten som et lite tysk fort. Derfra var det lett å kontrollere Kvåsefjorden og den østlige innseilingen til Kristiansand.

Utvikling i næringslivet har skapt store omveltninger i Høvågs historie. Kystbygda hadde sin storhetstid under seilskuteperioden 1850 – 1914. Det var et yrende liv i uthavnene. På Ågerøya hadde de sin egen styrmannsskole. I Gamle Hellesund var det "butikk på annenhver brygge". Losene konkurrerte om oppdrag med livet som innsats. Guttene stakk til sjøs så snart de var konfirmert. Jentene fikk husposter i Holland og England og kom hjem med ny kunnskap om husstell og moter. Husene ble malt hvite og skulle gjenspeile velstand. En ny tid var kommet. Idag har turismen avløst sjøfarten.

Den gamle kirken ble stående – både som bygning og institusjon. Prester har kommet og gått. Vekkelser har det vært flere av og nye bedehus fulgte. Misjonsforeninger og andre lag grodde opp. Senere fikk vi idrettslaget "Høvdingen" og nye tilbud: moderne "Høvåghall" – fotballbane og nytt, stort bedehus.

Høvåg overlevde i medgang og motgang, men kravene til bedre skole, moderne helsevesen og eldreomsorg ble for store for en liten kystkommune. Løsningen på voksende oppgaver ble sentralisering. 1962 ble året da de store forandringene tok til: Kommunesammenslutning med Lillesand og Vestre Moland, ny barne- og ungdomsskole avløste mange gamle skoler. Senere ble aldershjemmet utvidet og fornyet.

Mange av de gamle postkontorene og butikkene ble nedlagt. Av butikker hadde det vært minst 20 (!). Administrasjonen ble flyttet til Lillesand. Det gamle lokale selvstyret ble med på lasset.

Hvor mye kan Høvåg tåle av "den nye tid"? Dette er et politisk spørsmål. Mer enn noen gang er det viktig at vi ikke blir historieløse! Hver generasjon behøver ikke å gjøre de samme feil som den før oss. Mange vil bygge og bo i Høvåg. Vi står midt oppe i et voldsomt utbyggingspress. Norge er nå inne i en tid med ekspansiv økonomi. Med dette følger store utfordringer og belastninger. "Alle" vil ha store hytter og hus. Vi har fått raskere og større båter, flere biler, bredbånd med internett på hver holme, og vi reiser verden rundt på noen timer. Men blir vi lykkeligere? Mye var tungt og vanskelig i "gamle dager". Vi må være

takknemlige for at det tunge slitet og mange sykdommer er overvunnet.

En gammel leveregel for bonden var å holde gård og grunn i hevd og helst overlevere gården til sønnen i enda bedre stand. La oss se fremover med optimisme og glede oss over den gode fremgang. Vi må bare ile langsomt og ta med det beste av fortiden. Måtte vi stille oss slik at "vi kan se neste generasjon i øynene". Dette er Høvåg Museums- og Historielags egentlige oppgave!

Høvåg, januar 2007

Hilsen fra Lillesand kommune

Høvåg Museums- og Historielag har gjort og gjør en stor innsats i å ta vare på kulturarven i vestre del av kommunen vår. Det er viktig å gjøre Høvågs historie kjent for innbyggerne i kommunen, ikke minst skoleelever og innflyttere. Lillesand er en kommune i vekst, og nye innbyggere er som regel helt ukjent med stedets historie og utvikling. Å holde ved like kulturarven bidrar til å sikre og trygge den lokale identiteten. Historisk kunnskap er med på å sikre en balansert og bærekraftig utvikling og kan bidra til gode politiske beslutninger.

Et historielag representerer på mange måter den kollektive hukommelsen i et lokalsamfunn. Det er en aktiv og oppegående forening som i år fyller 50 år. Vi gratulerer Høvåg Museums- og Historielag med jubileet.

Med vennlig hilsen

Arne Thomassen
Ordfører

Magne Haugen
Kulturrådgiver

Hummerbinding i Furøysundet. I prammen: Arnfelt Olsen. I sjekta: Christian Christiansen, Gregers Haugevig. Fra Høvåg Museums- og Historielags fotosamling

Hilsen fra Lillesand By- og Sjøfartsmuseum

I vinterlig vær med kuldegrader ute og inneluften fuktig, slik at den krevde åpne dører, har jeg hatt glede og fornøyelse og ikke minst lærdom av å arbeide sammen med Sigrun Kjøstvedt på museet på Vesterhus.

Vi har registrert gjenstander med forskjellig proveniens; fra klær til husgeråd og jordbruksgjenstander.

På skolemuseet i Gamle Hellesund har vi oppholdt oss i den lunere årstid.

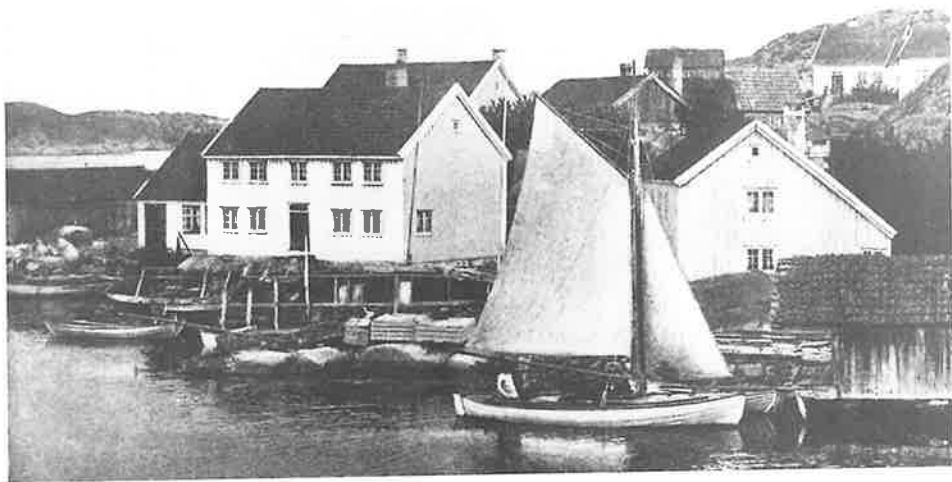
Vi to pedagoger har her følt oss så hjemme mellom alle lærebøkene, plansjene og blekkhusene at vi med letthet kunne ta inn en skoleklasse, og så ville undervisningen være et faktum.

Det har vært en oppmuntring å se at forarbeidet på begge steder er utført "con amore" og at dugnadsinnsatsen er levende og gir seg utslag i et konkret arbeide på Vesterhus og i Gamle Hellesund.

Lykke til med det videre arbeidet.

Hilsen

Alvhild Gulbrandson
Museumsbestyrer

Helløya, Gamle Hellesund, ca. 1900.
Fra Høvåg Museums- og Historielags fotosamling

Stiftelsen av laget, oppgaver og utvikling

Oppstart og reorganisering

På side 1 i Høvåg Museums- og Historielags protokoll fra 1957 har Abraham Bjørnholmen, lagets første formann, skrevet med nydelig skrift tre vers fra Ivar Aasens kjente sang "Dei vil alltid klaga og kyta"

*Lat oss ikkje forfedrane gløyma,
under alt som me venda og snu –*

Og han har understreket følgende linjer i 2.verset:

*Berre eit eg ynskjer og bed:
at me ikkje so høgt måtte stiga,
at me gløyma vår fedranesed.*

*Abraham Bjørnholmen,
lagets første formann*

Tre personer ble i sin tid valgt av Høvåg herredstyre til å arbeide med bygdehistorie for sognet. Av forskjellige grunner fant de ikke å kunne påta seg oppgaven umiddelbart. Men i 1956 ble det klart at det gamle 1700-tallshuset på Vesterhus, som var eid av Torfinn Vesterhus, sto i fare for å bli revet. Eieren tilbød å overdra huset vederlagsfritt og la det stå på tomta mot en årlig tomteleie.

Dette satte fart i de valgte representantene som innkalte til møte på Herredshuset 8. februar 1957. Derfor er det denne datoen vi regner som starten på lagets historie. En stor forsamling ga sin tilslutning til at Museumslaget ble stiftet, og i samme møte vedtok man å føye til bygdehistoriedelen. Lagets navn ble Høvåg Museums- og Historielag.

43 personer meldte seg som medlemmer på dette første møtet, og det ble også valgt styre denne kvelden: Abraham Bjørnholmen, Anne Marie Kvanes og Abraham Kjøstvedt.

Styret fikk i oppdrag å utarbeide lover og å forhandle med Torfinn Vesterhus om det formelle med overdragelsen av bygningen.

Det nystarta laget med Abraham Bjørnholmen som formann arbeidet fram til 1964 med istandsetting og reparasjoner på museet. Det ble engasjert lokale håndverkere, bl.a. Leif Ribe og Johan Glytningsvåg, men mye av arbeidet ble utført på dugnad, for eksempel riving, maling og vasking.

Årsmeldingen for 1963 konkluderer med at hovedoppgaven, å utbedre bygningen med nytt tak, nye vinduer, piper og ny kledning, nå er fullført. Det har gått med 15.800 kroner. En stor del av beløpet er kommunebevilgning, men laget har også holdt loppemarked og sommerfest for å skaffe inntekter.

Dugnadsgjengen på museet. Fra venstre: Abraham Kjøstvedt, Sigrun Kjøstvedt, NN, Abraham Bjørnholmen, Elisabeth Bjørnholmen Magnusdal, Gudrun Bjørnholmen.

Dugnad. Sjefen, Abraham Bjørnholmen, tar seg en vel fortjent pause

Noe inventar fulgte med huset, og folk viste etter hvert stor iver etter å gi gjenstander det var bruk for.

Historiedelen av lagets arbeid ble den første tiden stort sett ivaretatt ved foredrag på årsmøtene. En leser av protokollen at konstituert statsarkivar Laurits Repstad, kallskapellan Olav Strømme, skoleinspektør Kjell Rosenberg og fylkeskonservator Ulf Hamran var på besøk.

20. mars 1964 dør den driftige formannen Abraham Bjørnholmen, og laget slummer mer eller mindre hen.

Det skulle gå 8 år før noen tok et initiativ til reorganisering av laget. Alice Messel hadde vært styremedlem siden starten. Hun fikk med seg Bjørg Ording, Daniel Varen og Sigrun Kjøstvedt. De sendte ut et skriv til gamle medlemmer og andre interesserte med innbydelse til nystartingsmøte 2. februar 1976.

De frammøtte var enige om ta opp igjen virksomheten.

I løpet av året ble det drevet medlemsverving i stor stil. Et vervingsbrev ble sendt til alle husstander i bygda. Her ble tanker for laget i framtida skissert:

1. Først og fremst istandsetting og sikring av museet.
2. Registrering av gamle bygninger.
3. Folkeminnegransking. Intervjuer med gamle folk.
4. Nedtegning av lokale navn på kart.

Etter denne malen har laget stort sett arbeidet senere. Vi har i tillegg utgitt 11 småskrifter, Høvåg under okkupasjonen 1940-45 og Høvåg Bilder, samt medvirket ved utgivelse av Vidar Corn Jessens bok om Høvåg kirke.

Formenn

Som første formann etter nystartingen ble Bjørg Ording valgt. Hun fungerte fram til 1983. Da overtok Sigrun Kjøstvedt, og hun satt som formann ut 1988. Etter den tid har Lars Petter Østeby vært lagets formann.

*Bjørg Ording var formann
fra 1976 til 1983*

*Sigrun Kjøstvedt var
formann fra 1983 til 1988*

*Lars Petter Østeby er
formann fra 1988, og har
vervet fortsatt*

Innsamling av gjenstander

Da laget startet opp igjen i 1976, var museet på Vesterhus møblert ganske så beskjedent. Etter hvert fikk vi flere og flere møbler og gjenstander.

De to stuene og kjøkkenet fikk beholde sin gamle funksjon, mens kammerset etter hvert ble tatt i bruk til utstillingslokale for smågjenstander, redskaper og husgeråd.

*Fra dagligstua. Vingeboard fra Snellidalen, skatoll fra Flekken på Ågerøya. Skatollet har
et hemmelig rom! Foto: T. Slettebø*

Fra dagligstua på museet. Hjørneskap fra Åkerøya, kiste fra Isefjær. Foto: T. Slettebø

Det ene loftsrommet er tatt i bruk som "vevrom", der det ellers er utstilt diverse håndarbeidsredskaper. Det andre loftsrommet har senger, pottestol, vaskeservant og vogge. Ønsket er å gi et riktig tidsbilde av familiens soveværelse.

Da Andreas på Flekkens arvinger skulle rydde huset i 1977, kontaktet de laget. Vi møtte opp på Åkerøya og fikk en hel båtlast med oss tilbake. Blant møblene er det forseggjorte skatollet. Som seg hør og bør har det et hemmelig rom.

*Pottestol fra Kalland.
Foto: T. Slettebø*

Egil Lorentzen gjorde i 1980-åra et betydelig arbeide med å registrere de fleste gjenstandene på Vesterhus. Ting er kommet til etter den tid, og Alvhild Gulbrandson og Sigrun Kjæstvedt har fullført registreringsarbeidet her, mens arbeidet med gjenstandene på skole-museet i Gamle Hellesund bare så vidt er startet.

Intervjuer

En er alltid for sent ute med dette arbeidet. Det er så mye en ville rukket å spørre om. Men likevel, vi har en samling opptak på bånd med 30-40 personer. De fleste vi har intervjuet er borte nå. Egil Lorentzen gjorde mange intervjuer i forbindelse

med krigsminneboka. Ellers står styremedlemmer for resten av innsamlingen. Den eldste personen vi snakket med var Tellef Kombrekke, som da hadde passert 100 år. Båndene er oppbevart i safen i Herredshuset.

Fotografier

Laget eier en samling foto kopiert etter amatørfoto folk i bygda har lånt oss. Det er Helges Studio i Lillesand som har stått for kopieringsarbeidet. Bildene har vært lånt ut til utstillinger, noen henger på Rådhuset i Lillesand og noen på Høvågheimen.

Navn på kart

Arbeidet med å tegne inn lokale navn på kart er fulgt opp. Håkon Lilleholt gjorde arbeidet med hjelp av styremedlemmer, grunneiere og lokalkjente folk. Navn er nedtegnet, men arbeidet med å føye disse inn på kart er ikke fullført.

Samarbeid med andre

Høvåg Museums- og Historielag har naturlig nok søkt kontakt med museums- og historielag i kommunen og nabokommunene. Vi har reist på turer sammen med Randesund Historielag, og vi har laget utstillinger sammen med Carl Knudsen-gaardens Venner og Vestre Moland og Lillesand Historielag.

Men også lag og foreninger i Høvåg har vært våre samarbeidspartnere, og da spesielt I.L. Høvdingen.

Fra sommerbasar på skolen i Gamle Hellesund

11 "gamle" elever fra Gamle Hellesund skole, fotografert på museets åpningsdag 3. august 1999. Foran fra venstre: Andrea Marie Jørgensen, Helena Jonassen, Øystein Jørgensen, Helge Bjørnholm, Hildur Bjørnholmen, Gunstein Skomedal, Pål Skomedal. Bak: Thorleif Andersen, Ivar Jørgensen, Egil Skomedal, Arvid Syvertsen

Vi deltok på de aller fleste utstillingene i regi av Bygdeutstillingen og senere Høvågdagene.

Sommerbasaren i Gamle Hellesund var i en tid et samarbeidsprosjekt med Høvåg menighet, Bygdekvinnelaget og Spiderne.

Vi deltok i prosjektet Turkart Høvåg sammen med I.L. Høvdingen og 1. Høvåg speidergruppe. Historielaget bisto dels med finansieringen i form av forskottering, dels med småartikler om Høvågs historie, om kommunikasjoner i Høvåg, om steinhaver – eller steingjerder – i Høvåg og om de bygningene vi eier eller disponerer.

Aust-Agder kulturvernråd ønsket å foreta en registrering av kulturminner knyttet til vassdrag i hele fylket. De lokale historielagene var tiltenkt arbeidet med

Steinalderfolket fra Høvåg deltok i kortesje 17. mai. Foran fra venstre: Peter Kvivik, Kåre Syvertsen, Bjørg Ording. Bak: Elisabeth Ording, Lilla Syvertsen

registreringen i marken, føringen av skjemaer og kartfesting. Ei gruppe fra lagets styre påtok seg arbeidet innen Høvåg sogn. Deltakerne var Sigrun Kjøstvedt, Jakob Kornbrekke, Helge Ribe og Jørgen Ording, med sistnevnte som leder. Det ble en stor jobb, større enn vi regnet med, men prosjektleder Svend Lauvrak sa seg bra fornøyd med resultatet.

Historielaget burde i henhold til Forvaltningslovens bestemmelser benyttes som høringsinstans for "historiske" problemstillinger innenfor den kommunale

*Fra bestestua på museet, sett mot sørøstre hjørne. Hjørneskap fra Vesterhus.
Foto: T. Slettebø*

forvaltningen, spesielt i forbindelse med planlegging. Lillesand kommune har til en viss grad fulgt opp dette. Vi håper å ha gitt fornuftige bidrag i den utstrekning vi er blitt spurt.

Historielaget – og til dels de enkelte styremedlemmer – har etter forespørsel gitt praktiske råd i forbindelse med restaureringsarbeider, registrering av tekniske kulturminner og annet i lokalhistorisk sammenheng.

Møter – Foredrag – Kåserier

Så mange kåsører har vært våre gjester ved årsmøtene og høstmøtene, at det er vanskelig å nevne enkelte på bekostning av andre. Følgende er et lite, vilkårlig utvalg:

Gunvald Opstad: "Av faren folk"

Kjell Rosenberg: "Kapergaster og prisonfanger"

Henrik Munksgård: "Om stolens utvikling"

Annemor Sundbø: "Ånden i fillehauen"

Arne Torp: "Høvågmålet – dialekter på Agder"

Konservator Perry Rolfsen: Foredrag i forbindelse med utgravningene på Hæstadneset.

Vi har årlig to medlemsmøter, ett om høsten og ett om våren i forbindelse med årsmøtet.

I tillegg holder vi sommerfest på skolemuseet i Gamle Hellesund. Europarådets kulturvernkomite tok i 1985 initiativet til en felles europeisk kulturminnedag. I 1993 kom Norge med for første gang. Hvert år senere har Høvåg Museums- og Historielag deltatt med arrangementer, enten alene eller sammen med Lillesand og Vestre Moland Historielag.

Æresmedlemmer

Alice Messel og Gudny Vesterhus er våre nåværende æresmedlemmer. Avdøde Torfinn Vesterhus var også æresmedlem.

Våre æresmedlemmer Alice Messel, Torfinn Vesterhus, Gudny Vesterhus

Bygningene

Museet på Vesterhus, restaurering og nybygg

Museet ligger på Vesterhus ved rv. 401 og har vært våningshuset på gnr. 72, bnr. 3. Huset er av en bygningstype som ofte kalles "Mandalsstue". Det fikk trolig sin nåværende form på siste del av 1700-tallet, men noe av tømmeret er tydelig gjenbrukt og kan være atskillig eldre, kanskje fra ned mot 1600-tallet.

Etter å ha stått tomt en tid, var huset bebodd under siste verdenskrig og en kort tid etter. Senere ble det brukt som sommerbolig i noen år. Som nevnt foran ble huset med festetomt gitt som gave til Høvåg Museums- og Historielag i 1957, og restaureringsarbeider satt i gang kort tid etter. Taktroa ble skiftet ut og pipene fornyet over tak. Sør-, øst- og vestvegg fikk ny kledning. Nye blyglass ble innsatt i de fleste av de vinduene som da hadde tresprosser. Innvendig panel og tak ble delvis skiftet eller reparert, i bakgangen ble panelet fjernet. En del innvendige mur- og pussarbeider ble utført. Huset ble malt utvendig og delvis innvendig. Etter noen års opphold ble restaureringsarbeidet tatt opp igjen. Betydelige tømmer- og malerarbeider ble utført inn- og utvendig. Nordveggen fikk ny ytterkledning i 1980. I 1995 ble det nødvendig å legge sutaksplater og papp på taket, pipene ble flikket og fikk nye beslag.

Museet, strippet for å bli smurt og kledd, høsten 2006

I 1999 ble det oppført et båtskur bak hovedbygningen, hvor det tidligere hadde stått et hønsehus. Skuret inneholder nå bl.a. en ca. 90 år gammel pram som er bygd i Høvåg. Hele byggearbeidet ble utført på dugnad, som også omfattet levering av nødvendig skurlast.

Hovedbygningen var i tidens løp blitt sterkt angrepet av skadeinsekter og råttenskap, og de oppsprukne pipene slapp inn mye vann. Sommeren 2004 ble hele bygningen pakket inn i plast og gasset mot insekter. Høsten 2006 er ytterkledningen skiftet på østveggen og vestveggen. Pipene er fornyet over tak i pusset utførelse, og har fått nye beslag. Det ble gjort en betydelig dugnadsinnsats i år 2006.

Videre skal vi skifte ut takrenne på vestsiden, og når værforholdene tillater det, skifte kledning på sørveggen. Alle vindusrammer med blysprosser er tatt ut for reparasjon og kommer på plass igjen på våren 2007. Etter dette gjenstår bare maledugnad i denne omgangen.

Museet er åpent med omvisning lørdager og søndager i sommersesongen, til andre tider på forespørsel. Det blir også brukt en del i undervisningssammenheng.

Bygningen er nå i bra stand, men en må fortsatt regne med et ganske stort løpende vedlikehold. En del kan gjøres på dugnad, men det kan likevel bli kostbart.

Det er ønskelig at museet kunne bli mer utnyttet i lokal undervisning, men laget har dessverre liten egen kapasitet til å medvirke direkte i en slik sammenheng.

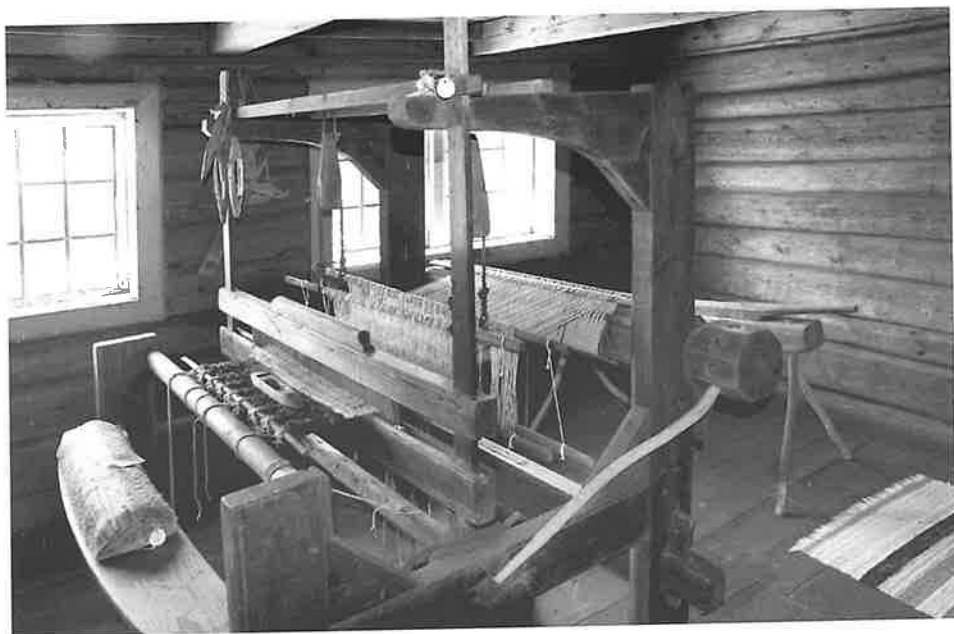
Fra soverommet på loftet. Uttrekksseng, vaskestell og potte. Foto: T. Slettebø

Tordis Kjøstvedt, søster til Torfinn Vesterhus, ble født på Vesterhus i 1914 og vokste opp i det huset som nå er museum til hun i 16-årsalderen dro ut i tjeneste.

De var syv søsken, Tordis mente dette var en middels stor familie på den tiden. De hadde ikke særlig god plass til så mange, men bedre enn mange andre. Huset var kaldt, særlig kjøkkenet som lå nordvendt, men hun husker ikke at de frøs. Og syke var de aldri!

De hadde tre kyr, hest, gris og høns. Faren drev også en del med fiske. Melking sto mor og jentene for, far hadde resten av fjøsstellet. Barna måtte være med på gårdsarbeidet. En dag i høyonna kom Rolf fra en av nabogårdene innom på formiddagen. Tordis lurte på om han hadde fått lov å gå ifra nå i høyonna? "Nei", svarte Rolf, "det har e ikkje. Men e vil møe heller ha juling i kveld enn å trø høylasset heile daen i denne varmen".

I mellomkrigstiden gikk de fleste av guttene til sjøs når de var konfirmert. Jentene fikk seg gjerne husposter, det gjeveste var nok å komme til familier i byen, ofte noen som hadde vært sommergjester på eller i nærheten av Vesterhus. De lærte mye i huset, mente Tordis, nå for tiden kan ikke jentene stort om husstell.

Fra "vevrommet" på loftet. Vevstol og diverse redskaper for tekstilhåndverk. Ei linbråke skimtes bak vevstolen. Foto: T. Slettebø

Tellef Kornbrekke på 102-årsdagen. Han har fortalt oss mye fra eldre tid, og har også arbeidet på Kornbrekksaga i sin ungdom

Kornbrekke sag

Denne vanddrevne saga ligger på Glastad ved fylkesveien over Røynåsheia. Den første saga her ble bygget i 1786 eller like etter. Det var ei oppgangssag, det vil si at den hadde et rett sagblad som gikk opp og ned under skjæring. Bladet og andre deler fra denne saga oppbevares fortsatt på Kornbrekke. Oppgangssaga var trolig borte da den nåværende saga ble bygget av Gunnar Kornbrekke i 1896-1897. Den var i regulær drift til siste del av 1950-tallet. Ved en oppgradering omkring 1950 ble stemmen forhøyet med ca. 70 cm, og deler av maskineriet fornyet. Saga med tilhørende rettigheter ble overtatt av Høvåg Museums- og Historielag fra Knut Kornbrekke i 1979. Den var da noe medtatt etter ca. 20 år uten vedlikehold. Restaureringsarbeidet begynte med reparasjon av taket. Så fulgte etter hvert bygging av nytt vannhjul med tilhørende tannhjul og lagre, reparasjon av vegger og golv, utvidelse av tilløpskanal samt bygging av inntakssystem og av trerenne frem til vannhjulet. Pengemangel forsinket videre arbeid, men i 1991 ble den store stemmen i bekken gjenreist, og i april 1992 kunne saga kjøres. Den vises frem og demonstreres i forbindelse med forskjellige arrangementer, og ellers på forespørsel.

Saghus og maskineri er lettbygd og bare måtelig stabilt. Vi har derfor en del driftsproblemer, men håper å kunne mestre disse bedre etter hvert.

Sagas nære kontakt med vann gjør mye løpende vedlikehold nødvendig.

Det kunne være ønskelig å dra mer nytte av saga i undervisningsøyemed. Det er i denne sammenheng en vanskelighet at tilgangen på driftsvann er lite forutsigbar.

Sagbladet fra den gamle oppgangssaga, som ble oppført ca. 1786

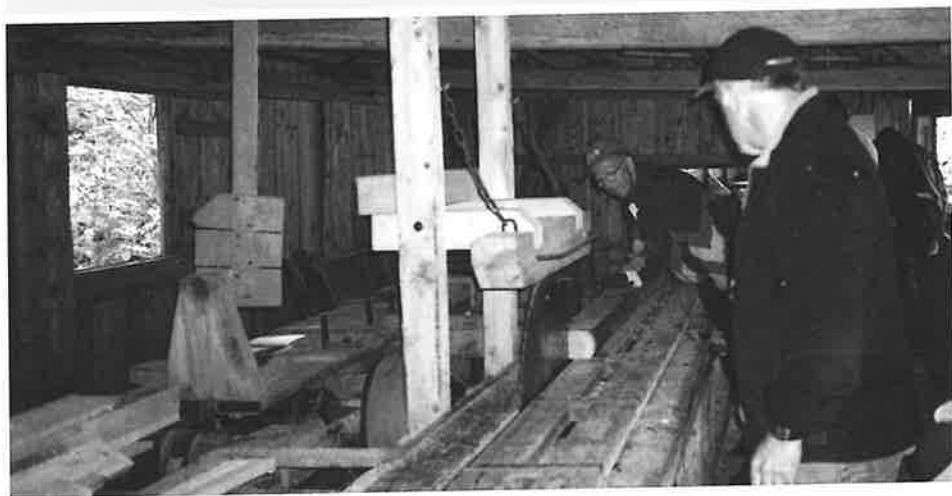
Fra saga. Kjell Kornbrekke ved benken. Foto: Lillesands-Posten

Gunnar Kornbrekke har ført et godt byggeregnskap, der også hans egen arbeidsinnsats er tatt med, sågar med forskjellig sats etter arbeidets art. Samlede kostnader var kr 1460,-. Fordelingen på kostnadsarter er litt interessant. Tømmermannsarbeidet inklusiv alle materialer kostet til sammen kr 562,81. Maskineri, som i praksis var alt i støpejern og stål, samt verkstedarbeidet med dette, kostet kr 560,04. Tatt i betraktning at dimensjonene på jern- og ståldeler var presset ned til det minst mulige, og til dels vel så det, var maskineriet utrolig kostbart i forhold til det store tømmermannsarbeidet.

Forklaringen på dette må vel dels være at jern og stål for 110 år siden må ha vært relativt sett mye dyrere enn det er i dag, men kanskje like mye at et maskinverksted

krevde ganske store investeringer, og høytlønnede fagfolk.

Likevel stusser en når det forholdsvis enkle vannhjulet kostet kr 60,-, tilsvarende prisen på 27 dagsverk av en tømmermann, og et sirkelsagblad, som riktignok var stort, kr 96,04, tilsvarende ca 44 dagsverk.

Sagmester Helge Ribe skjærer et $\frac{3}{4}$ " x 4" bord

Isefjær mølle

Mølla ligger ved det nederste fallet i Isefjærbekken. Etter skattelister fra 1700-tallet skal det ha vært fire gårdskverner på Isefjær. Minst to av disse må ha ligget i dette fallet. Til innpå 1960-tallet stod det ei lita mølle like ovenfor den nåværende. Den som enda står, er bygget for eieren av gnr. 62, bnr. 1 mellom 1855 og 1865. Den er utstyrt med to kvernpår, grynstein og respiratør (rensemaskin), og ble også brukt til å drive treskeverk gjennom en taudrift. Konstruksjonen er spesiell, med et stort vannhjul på vertikal aksel, mens det vanlige for møller med mer enn ett kvernpår var et såkalt overfallshjul på horisontal aksel. Mølla var trolig i drift et stykke inn på 1950-tallet, men ble så stående uten vedlikehold, og fikk etter hvert en del råteskader. En storflom på 1970-tallet tok med seg stemmen og gjenværende rester av vannrenna, og gravde ut store deler av bekkeleiet.

I 1981 inngikk Høvåg Museums- og Historielag en avtale med eieren av gnr. 62, bnr. 1, Olaf Isefjær, som gir laget disposisjonsrett til mølla omtrent tilsvarende den eieren har.

De nødvendige restaureringsarbeidene ble utført en kort tid etter. Disse var i hovedsak reparasjon av taket, deler av veggene og et par av bunnsvillene. Senere er vannhjulet gjenoppbygget. Vi ønsker å få bygget ny stem og vannrenne, og

Mølla på Isefjær. Foto: T. Slettebø

om mulig å få mølla i full driftsmessig stand, men dette er teknisk komplisert og vil bli svært kostbart. Mølla bør kunne brukes i skoleundervisning, for eksempel i en oppgave om "Det daglige brød" eller liknende.

Under krigen 1940-45 registrerte okkupasjonsmakten hvor mye korn som ble produsert på gårdene. Hver gård fikk maleanvisning for en del korn til eget bruk for folk og husdyr. Korn uten maleanvisning ble fraktet i dølgsål til mølla. Til Isefjær kom de både i båt og med hest. Mølleren, som den gang var Anders Isefjær, malte ofte til langt på natt, med parafinlykt til belysning. Med sin "svartmaling" hjalp han mange til en bedre matforsyning, med risiko for å havne på Grini eller det som verre var. Heldigvis ble han aldri tatt. En kar som var kjent i bygda for sine gode bemerkninger, mente at presten burde forandre kirkebønnen i høymessen og ta med forbønn for Anders på mølla. Han var jo en viktig person for bygdas matforsyning. Siden ble det et fast munnhell:
"Gud bevare Kongen og Fedrelandet og Anders Isefjær."

Potetkjelleren på Hæstad

Potetkjelleren ligger ved Frillestadveien, snaut 100 m fra krysset med fylkesvei 221. Vi vet ikke hvor gammel den er, men antar at den er bygget en gang på første halvpart av 1800-tallet. Den har vært brukt til vinterlagring av rotvekster, først og fremst poteter. Kjelleren er murt helt i stein, med tak utført som "falskt

Potetkjelleren på Hæstad

hvelv", også kalt kragningshvelv. Utenpå og over murverket ligger et jordlag med ca. 0,5-1,0 m tykkelse som sikrer frostfri kjeller under normale forhold. Denne typen av potetkjellere finnes i kyststrøkene fra Agder til Sogn. Den ble av kommunen overlatt til Historielaget på 1980-tallet. Laget har ryddet bort trær og busker på og rundt kjelleren, og fått døra reparert. Fortsatt kontroll av vegetasjonen er nødvendig, annet vedlikehold er lite aktuelt. Kjelleren er et interessant innslag i bygdas lokalhistorie, og må ansees som verneverdig av den grunn. Den kan kanskje også være anvendelig i undervisningssammenheng.

Ved første inspeksjon av kjelleren etter overtakelsen kunne vi konstatere at den nok hadde vært brukt en del som offentlig festlokale. Glasskår, tomme ølbokser og annet viste dette. Men kjelleren i seg sjøl er upåvirket som en bunker, og var like god. Etter opprydding, reparasjon av døra og montering av hengelås har den fått stå i fred. Opplysningsskiltet utenfor har heller ikke lidd noen overlast.

Potetkjelleren, interiør.

Vi ser takkonstruksjonen med "kragningshvelv" og store heller på toppen

Skolehuset i Gamle Hellesund

Skolehuset i Gamle Hellesund

Gamle Hellesund skole ble bygget i 1875 og "innviet" i 1876. Vanlig skolevirksomhet opphørte i 1958, men kommunen beholdt eiendomsretten til hus og tomt. Gjennom skolekretsen var skolen i mange år utleid som feriested. Etter at dette leieforholdet opphørte, har Historielaget med støtte av kretsen fått en avtale med kommunen om bruks- og disposisjonsrett for bygningen som skolemuseum.

Maling av vestveggen fra kommunalt stillas, Jørgen Ording på toppen

Det er utført mye dugnadsarbeid med fjerning av innsatte lettvegger m.v., med tak og pipe, med maling inn- og utvendig og med oppsetting av nødvendige smijernsrekkverk utendørs. En gave har finansiert restaurering av skolens brygger mot Gamle Hellesund og mot Bliksfjorden. Kommunen har hjulpet til bl.a. med skifting av ytterkledning på sørveggen, med utlån av stillas og med maling. Skolen er nå utstyrt tilnærmet slik den var i "gamle" dager. I tillegg til den museale funksjon brukes den også til kursvirksomhet, kunstutstillinger, basarer og møter.

En del restaureringsarbeider og utvendig maling gjenstår. På grunn av skolehusets høye alder og utsatte beliggenhet blir et betydelig løpende vedlikehold nødvendig.

Gamle Hellesund skole er den av bygdas tidligere grendeskoler som er best bevart fra den gangen den var i regulær bruk. Den er av stor kulturhistorisk verdi, og vi håper inderlig at dens eiere fortsatt vil motstå fristelsen til å bedre et fremtidig årsbudsjett ved å selge den til en eller annen pengesterk person.

Lokalsamfunnet kunne tydeligvis stille strenge krav til læreren i eldre tider. Vi vil sitere to paragrafer fra "Instrux for Lærerne ved Almueskolerne på Landet i Christianssands Stift". Denne var riktignok "approberet ved høieste Resolution af 22. Juli 1834", men var neppe særlig mye endret da Gamle Hellesund Skole ble tatt i bruk.

§ 2. Han bør legge Vind paa et anstændigt Udvortes, paa Renlighed og Orden i sin Paakledning, vise Høflighed mod enhver, og være nøisom i sine fordringer i de Huuse, hvor Skolen holdes.

§ 3. I det Hele bør han stræbe at foregå Gamle og Unge med et godt Exempel, og beflitte sig paa sand Guds frygt og en krist sømmelig Vandel. Han bør derfor vogte sig for at give Forargelse ved Banden og Svergen, utuktig Tale, Gjærning og andre saadanne Laster. Ligeledes bør han avholde sig fra letsindige Samquem.

Skrifter fra Høvågs historie

Høvåg Museums- og Historielag har fra 1977 utgitt 11 Småskrifter om lokalhistoriske emner, boken Høvåg under okkupasjonen 1940-1945 og fotografisamlingen Høvåg Bilder. For de av Småskriftene der det er aktuelt, er i parentes angitt hvilke gårder som – mer eller mindre – er omtalt.

Småskrift nr. 1 (1977) G. Noddeland: I Om skolevæsenet i Høvåg fra 1839 til 1932. II Fra krigsaarene 1807-1814.

Småskrift nr. 2 (1977) G. Noddeland: I Forlis og havarier i løpet av de siste hundre år. II Høvåg-gårder.
(Isefjær, Kjøstvedt, Steindal – Trøe, Østre Dalene – Østre Vallesverd)

Småskrift nr. 3 (1978) G. Noddeland: I Høvåg-gårder (del 2). II Åkerøya. III Om forulykkede loser. IV Samferdsel.
(Hæstad, Kvåse, Randvig, Ribe, Vesterhus, Ytre Årsnes, Åkerøy)

Småskrift nr. 4 (1979) Knut Kornbrekke: I Kornbrekke sag. G. Noddeland: II Høvåg-gårder (del 3). III Briggen Frithjof. (Glytningsvåg, Grimsøya, Kvivik, Natvig – Ramsøya, Stenersnes, Tronderøya, Ulvøysund)

Småskrift nr. 5 (1980) I Høvåg-gårder (del 4). II Småstubber. (Haugevik, Høvåg gård, Kornbrekke, Kvannes, Kvivik, Ramsøya, Ørsland)

Småskrift nr. 6 (1981) I Høvågminner. II Værmerker og småstubber. III Skatter på 1700-tallet. IV Brev til biskopen 1734.
V En historie fra Ulvøysund.
(Høvåg gård)

Småskrift nr. 7 (1991) Lars Halvorsen: Om Randvig gård.

Småskrift nr. 8 (1995) I Lina Isefjærs dagbok fra en sjøreise med barken "Herkules" i 1888. II Øystein Nilssen: Høvågfiskere i USA.

Småskrift nr. 9 (1997) Bjørg Ording, Jørgen Ording, Øystein Nilssen: Møller i Høvåg.

Småskrift nr.10 (2003) En sjømanns liv og opplevelser. Kaptein Thorvald Messel beretter. (Red.: Jørgen Ording)

Småskrift nr. 11 (2006) Foreningsliv i Høvåg (Red.: Bjørg Ording)

Småskrift nr. 12 (2007) Jubileumsskrift 1957 – 2007 (Red. komite: Lars Petter Østeby, Sigrun Kjøstvedt, Jørgen Ording)

Høvåg under okkupasjonen 1940 – 1945 (utgitt 1990) Intervjuer med personer som husker hendelser under andre verdenskrig.
(Red.: Egil Lorentzen)

Høvåg Bilder (utgitt 1988) Inneholder tekstede fotografier fra emneområdene Høvåg Kirke, Skolevesen, Hus og interiør, Fritid, Kommunikasjon, Næringsveier. (Red.: Kåre Syvertsen)

Høvåg Bilder er for tiden utsolgt. De øvrige publikasjonene er i salg.

Høvåg Museums- og Historielag har også medvirket ved utgivelsen av sivilarkitekt Vidar Corn Jessens bok **"Høvåg kirke"** (utgitt 2004), og har denne i salg.

Nærbilde av vannhjulet som driver Kornbrekkesaga. Hjulet er en "folkeutgave" av Borda-turbinen, en fransk konstruksjon fra sist på 1700-tallet. Hjul av denne typen ble sagt å gi "møe kraft med lide vann". Et sett koniske tannhjul fører rotasjonen over til en horisontal aksel som går inn gjennom veggen til høyre, og videre med flatreim og reimskiver til sagbladet. Foto: Lillesands-Posten.

Interiør fra Isefjær Mølle. Foto: Helges Studio